

Rumyana Pencheva

(Sofia, National Museum of Literature)

The Unfamiliar Fra Diavolo

7 March 2013 marks the 120th anniversary of the artist and humourist Rayko Aleksiev. The tragic demise of the Cricket - who expired on 18 November 1944 after having been arrested in the famous *Writers' cafe* on Tsar Osvoboditel boulevard and subjected to torture by the newly-established rule - has left a deep impression in society's memory. He was posthumously sentenced by the People's Court.

Rayko Aleksiev published his first caricature in *Vartokashtnik* (The Housekeeper) when he was only 15 years old and soon after that - in 1913 - had his first one-man exhibition. He served as a military artist in World War I and made an exhibition featuring a cycle of paintings from Macedonia. Concurrently, he wrote for humorous periodicals, such as *Baraban* (*The Drum*), *Smyah* (*Laughter*), *Balgaran*, *Maska* (*The Mask*), *Zora* (*Dawn*), designed postage stamps and postcards, as well as book and magazine covers.

Another project of Rayko Aleksiev's also brought success to its author - in 1925 along with the pedagogue Marin Vlaykov and Dimitar Podvarzachov he participated in the compilation of spelling-books for the II, III and IV grade. He was also president of the Union of the Artists' Societies in Bulgaria. 1932 was a memorable year that saw the first issue of *Shturets* (The Cricket). Over the years the circulation of the newspaper grew to 20,000, 25,000, and well up to 50,000 copies. For the first time photomontage, created by the artist himself, was featured in the Bulgarian press.

During his lifetime Rayko Aleksiev published 4 humorous books, but the world has yet to see a publication of his collected or selected works. This was Radoy Ralin's dream, the first person to have restored the artist's name. Is the genius of envy alive, or is the "broom of oblivion" to brush away the life and work of the Cricket?

Despite his rehabilitation after 1989 no serious literary-historical study of his life and work has yet been undertaken.

Румяна Пенчева

(София, Национален литературен музей)

Непознатият *Fra Diavolo*

На 7 март 2013 г. се навършиха 120 години от рождението на художника и хумориста Райко Алексиев. В паметта на хората е ярко запечатана трагичната кончина на Щуреца – арестуван в прочутото Писателско кафене на „Цар Освободител“, изтезаван от новодошлите на власт и починал на 18 ноември 1944 г. Посмъртно е осъден от Народния съд. Казват – заради няколко антисъветски карикатури. Твърдя, че това е формалният повод. Елин Пелин пише, че ако в България се роди гений, това ще бъде геният на завистта, и именно жертва на него става Райко Алексиев. Можел е да прави много неща, и то добре. Ето как се самоохарактеризира хумористът: *„Отличителни белези – коса, оставила буйността си в миналото, поглед – устремен с надежда в бъдещето, години – тридесет и три и плюс, родословие – македонец (стреля с парабел), майка – панагюрка (стреля с черешово топче), израснал във Враца (мюзерведжийски влияния), какъв му е темперамента – сами съдете.“*

Първата си карикатура публикува едва 15-годишен във в. „Въртокъщник“, а много скоро след това – през 1913 г., прави първата си самостоятелна изложба. Участва в Първата световна война като военен художник, рисува цикъл картини от Македония, които показва в самостоятелна изложба. Едновременно с това публикува в хумористичния печат – „Барабан“, „Смях“, „Българан“, „Маска“, „Зора“, прави проекти за пощенски марки, рисува проекти за корици на списания и книги, на пощенски картички, изготвя емблемата на Военновъздушните сили. През 1925 г. пише сценария, режисира и участва във филма „Коварната принцеса Турандот“ (като актьори се изявяват и художниците Никола Танев и Борис Денев). Говори се, че е и автор на първия български анимационен филм, което не е изключено, тъй като неговата поредица (комикс) например за Гуньо Гъсков е могла лесно да се превърне в рисуван филм. Учи литература в Софийския университет и посещава извънредните курсове по рисуване в днешната Художествена академия. Успява да специализира в Италия и Германия. В Мюнхен се потапя в

бохемската атмосфера на българската колония с най-ярките ѝ представители – Чавдар и Фани Мутафови, Иван Пенков, Елисавета Багряна, Светослав Минков, Дечко Узунов и др.

Още едно начинание му носи успех – през 1925 г. участва заедно с педагога Марин Влайков и Димитър Подвързачов в съставянето на читанки за II, III и IV отделение. Читанките са богато илюстрирани от художника. И с това не се изчерпва педагогическата му дейност – привлечен е в комисията на Министерството на народното просвещение за изработването на програми за обучението по рисуване, ръчна работа и ръкоделие. В същото време намира време и сили да бъде председател на Съюза на дружествата на художниците в България, да инициира и организира строежа на Дома на изкуствата (който се е намирал на ъгъла на днешните улици „Г. С. Раковски” и „Граф Игнатиев”), да сплоти писатели, художници, музиканти в името на идеята за общ културен живот. Така Райко Алексиев се явява не само като обществено ангажирана личност, но обединяващо звено на различни авторски концепции и политически пристрастия – земеделци, комунисти, проправителствено ориентирани творци.

1932 г. е съдбовна за него – сключва брак с младата актриса Весела Грънчарова, а по Коледа излиза първият брой на в. „Щурец“. В малка колонка е изнесен „манифеста“ на новото издание:

Знаете ли що значи, когато в една, притисната от неволи къща запее Щурец? Поверието казва, че е на радост и на добро. Нашият весел Щурец няма никаква друга амбиция, освен да прилича на своя малък безгрижен съименник, който лете по поляни и градини, зиме край огницата тананика своята безгрижна песен и пълни с веселие сърцата. Посрещнете с добро сърце веселия Щурец, защото той носи радост в притиснатия ви от неволи живот. Той ще ви разказва неуморно за безобидните жалостиви герои от градове и паланки, ще ви шепне весели истории за равноправките, за кикиморите, за тъщите и свекървите, сегиз-тогиз ще ви разказва весели клюки и интриги из обществото, ще се смее заедно с вас над своите и вашите недъзи, ще се закача с политиците и политическите партии, партийки, племена, групи, крилца и опашки и ще си свири безгрижно.

А когато зърне всички онези неща, които смуцават вашето и неговото спокойствие, свирнята му ще се превръща на освиркване, правдиво и безпристрастно

освиркване, каквото заслужават много лица, факти и събития в нашия притиснат от неволи живот.

Посрещнете с добро сърце веселия Щурец.

Прелиствайки страниците на брой първи, установяваме, че през годините той не променя концепцията си, не променя рубриките, героите, интелектуалния сатиричен заряд - до последния брой от 8 септември 1944 г. Външните сътрудници в този брой са Китен – псевдоним на забравения Петър Войнски, Несретник – починалият в края на 30-те години на XX в. Димитър Дянков, Змей Горянин, чието име беше извадено изпод прашната завеса на забравата след 1989 г. Райко Алексиев подписва карикатурите със собственото си име, а текстовете с псевдонимите Козирог и Ферибичи¹. На четвърта страница е намерил място хумористичен календар „Щурец“ за 1933 г. Наглед прилича на обикновен църковен календар, но виждаме, че на 31 януари се чества *Св. Атанас Буров Мързелак*, на 14 и 15 февруари съответно *Св. Трифон Нарезан (не е Кунев)* и *Блажен празник Изтрезван*, на 3 март – *Даруване слободия Българска*, а между 11 и 23 септември честват *Творците Български – Мч. Йордан Йовков Непродум, Блажен Каралийче Сладкодумче, Ге Стаматов Чашколюб, Фантазе Годор Траянов, Дамян Калфа Риболовец* и т.н. Тиражът на първия брой е 1900 екземпляра. Във втория брой издателят пише:

Първият брой на нашия весел Щурец, който излезе миналата събота намери такъв сърдечен прием у читателите, че собствените ни очаквания бидоха двукратно и трикратно надминати. Защото никога не било допустимо, че нов вестник и то седмичен, а на всичкото отгоре и хумористичен, ще може да претърпи за двадесет и четири часа три последователни издания и пак да се окаже недостиг.”

В годините тиражът на изданието става 20, 25 до 50 000 броя. Хуморът е интелигентен, с чувство за приличие (за разлика от много други вестници и списания в този жанр по това време) и мярка, и по този начин става вестник за семейно забавление. Заслугата за това е на редактора, който привлича за сътрудници най-силните пера на

---

¹ Най-популярният псевдоним на Райко Алексиев – Фра Дяволо и Fra Diavolo е заимстван от Ради В. Радев – редактор на в-к „Смях и сълзи” (1898-1899), редактор във в-к „Вечерна поща”, пътешественик, народен представител в XVII ОНС, кмет на София по време на Първата световна война.

своего време – Димитър Подвързачов (Хамлет принц Датски), Тома Измирлиев (Фома Фомич), Добри Немиров, Ст. Л. Костов, Трифон Кунев, Змей Горянин (Светозар Димитров), Димитър Талев, Елин Пелин. Сред художниците са Стоян Венев, Александър Добринов, Илия Бешков, Никола Тузсузов и др. За пръв път в българския периодичен печат се появяват фотоколажи, които са собственооръчно изработени от Райко Алексиев. Остроумните текстове още повече подсилват комичния ефект. С ножица и снимки Fra Diavolo сглобява колажи на политици, колеги писатели, на себе си.

През 1938 г. Райко Алексиев събира, написва предговор и издава в „Хемус“ спретнато томче „Хумор и сатира“ от Тома Измирлиев (Фома Фомич) – редовният сътрудник на Щурец и духовен съмишленик на Райко Алексиев, отишъл си рано отживота, едва на 40 години. През 1976 г. излиза том първи на „Речник на българската литература“. Сред повече и по-малко познатите имена на литературни дейци съвсем неочаквано се нарежда името на Щурца. От 1944 г. до този момент творчеството му е старателно пренебрегвано и укривано от очите на по-младото поколение. Скромни инициали стоят под статията – В. И. – Веска Иванова. Коя е тя? Веска Иванова дълги години работи в Института за литература и завежда кабинет „Христо Смирненски“. Племенница е на братята Христо Смирненски и Тома Измирлиев, дъщеря е на тяхната сестра Надежда. Семейната памет и благородство задължават В. Иванова да предложи и да настоява да бъде включено в официалното издание и името на „врага“ на народа. Разбира се, статията е написана в духа на 70-те години на XX в., но това не омаловажава заслугата на литературната деятелка.

В архива на литературния критик Георги Константинов се пази писмо от Райко Алексиев, в което той отговаря на молбата му за изпращане на библиография, необходима за книгата му „Творци на българската литература“ (1941). :

... Относно „библиографията“ – нямам на ръка нито едно писане за моите работи, за да ти укажа точно датите и броевете на списанията, в които са издавани. Не зная точно кой ми е правил честта да драсне нещо похвално или не за мен, освен тия за които си спомням, че са се обаждали по разни поводи. Не съм смятал, че ще влизам в енциклопедия, та не съм се грижил да събера „документи за самохвалство“. А и сега не смятам, че с труда си съм заслужил тая чест. Работил съм и работя упорито,

пък като минат още години, ако нещо от това, което съм работил остане – ще се радвам, че не напразно съм пропилял живота си.

Ако ли пък метлата на забравата помете всичко – здраве!

София, 4.V.1940 г

Твой Райко Алексиев

Без суета, без самочувствие на „любимец на музите“, творецът върши своята работа с отговорност, с чиста съвест и безкористност.

Намира време да се отдава и на любимото си хоби – риболова. Щедър е към събратята си по перо и четка – с добри хонорари или с заеми, които никога няма да бъдат върнати... Купува си луксозен автомобил „Щаер“, притежава разкошен апартамент на Орлов мост, вила на Чамкория, вилно място в Бояна, над 700 000 лв. в акции... Радва се на красива съпруга и три малки момченца. Райко Алексиев има живот, за който може всеки да мечтае, но зад това стои много труд, много амбиция и инициатива, огромен талант. Обаче завистта не прощава успеха.

Все още нямаме събрани или избрани съчинения на Райко Алексиев. А това беше мечтата на Радой Ралин, първият, който възкреси името му. Жив ли е геният на завистта или „метлата на забравата“ ще мине през живота и делото на Щуреца?